

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного
управління та національної безпеки

Кафедра правознавства

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

НАЗАРЧУК МАРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 343.132:343.163

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ВИЯВЛЕННЯ ТА ВИПРАВЛЕННЯ СЛІДЧИХ ПОМИЛОК У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

081 «Право»

Подається на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ М.С. Назарчук

Керівник роботи:
Кравчук Ірина Ігорівна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства

Житомир – 2021

Висновок кафедри правознавства за результатами попереднього захисту:

до захисту допущено

Протокол засідання кафедри правознавства № __ від «08» грудня 2021 р.

Завідувачка кафедри правознавства

к.ю.н., доцент

_____

(підпис)

Р.Д. ЛЯШЕНКО

«__» _____ 2021 р.

Результати захисту випускної кваліфікаційної роботи

Здобувачка вищої освіти Назарчук Марина Сергіївна

захистила кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар

_____

(підпис)

Т.П. СВЯТОГОР

АНОТАЦІЯ

Назарчук М.С. Виявлення та виправлення слідчих помилок у кримінальному провадженні. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 081 – Право. – Поліський національний університет, Житомир, 2021.

У кваліфікаційній роботі досліджено теоретико-правові засади виявлення та виправлення слідчих помилок у кримінальному провадженні, аналізуються наукові погляди стосовно поняття та методів виявлення останніх, з'ясовано сутність та зміст виправлення слідчих помилок. Детально вивчено проблемні аспекти застосування законодавства щодо виявлення та виправлення слідчих помилок.

Ключові слова: слідча помилка, кримінальне провадження, судовий контроль, вказівки прокурора, відомчий контроль, законодавство, докази.

SUMMARY

Nazarchuk M. S. Detection and correction of investigative errors in criminal proceedings. –Manuscript qualification work.

Qualifying work for a master's degree in specialty 081 – Law. – Polissia National University, Zhytomyr, 2021.

The qualification work examines the theoretical and legal principles of detection and correction of investigative errors in criminal proceedings, analyzes scientific views on the concept and methods of detecting the latter, clarifies the nature and content of the correction of investigative errors. The problematic aspects of the application of the legislation on the detection and correction of investigative errors have been studied in detail.

Key words: investigative error, criminal proceedings, judicial control, instructions of the prosecutor, departmental control, legislation, evidence.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ПОМИЛКИ ЯК ФЕНОМЕН КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	9
1.1. Помилки в кримінальному провадженні як предмет наукового дослідження	9
1.2. Причини помилок у кримінальному провадженні	14
1.3. Класифікація помилок в кримінальному провадженні	17
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	21
РОЗДІЛ 2. ВИЯВЛЕННЯ, УСУНЕННЯ І ПОПЕРЕДЖЕННЯ СЛІДЧИХ ПОМИЛОК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	22
2.1. Відомчий контроль як засіб виявлення, усунення та попередження слідчих помилок	22
2.2. Вказівки прокурора як засіб виявлення, усунення та попередження слідчих помилок	25
2.3. Судовий контроль як засіб виявлення, усунення та попередження слідчих помилок	29
2.4. Актуальні проблеми усунення загальних причин слідчих помилок у кримінальному провадженні	32
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	36
ВИСНОВКИ	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	39

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасний період з усією очевидністю видається актуальним із боку держави забезпечити контроль за зростанням рівня злочинності, що є метою системи кримінальної юстиції, а дотримання прав особи – одним із найважливіших засобів її досягнення.

В Україні постійно відбуваються зміни у правовій системі, спрямовані на якісні перетворення роботи судів та правоохоронних органів під час здійснення ними кримінально-процесуальної діяльності. Найважливішими напрямками цих змін є вдосконалення організації державних органів, які ведуть кримінальний процес, внесення змін до практики судочинства з метою забезпечення невідворотності покарання, зміцнення режиму законності та гарантій дотримання прав особи у відправленні правосуддя по кримінальних справах. Але при цьому досить проблемною виглядає в державі ситуація з якістю розслідування кримінальних справ [1, с.135].

Суб'єктами, що ведуть кримінальний процес, в переважній більшості слідчими, допускається значна кількість помилок у повному, всебічному та об'єктивному дослідженні всіх обставин, що підлягають встановленню за кримінальним законодавством, порушення положень Конституції України, міжнародно-правових норм та національного кримінального та кримінально-процесуального законодавства. Саме небезпечне бачиться в тому, що внаслідок таких помилок людина може бути незаконно взята під варту, незаконно засуджена або засуджена до надмірно суворого покарання, в тому числі з ізоляцією від суспільства, або, навпаки, незаконно не поміщена під варту, незаконно виправдана чи засуджена до надмірно м'якого покарання.

Необхідність зведення до мінімуму помилок у кримінальному процесі, дотримання розумних термінів, використання у доведенні у кримінальних справах допустимих доказів диктують важливість вивчення на концептуальному рівні природи слідчих помилок та вироблення кримінально-процесуальних механізмів їх виявлення, виправлення та попередження.

Дослідженням даної проблематики у різний час займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, а саме: О.М. Бандурка, В.Д. Берназ, Р.С. Белкін, А.Д. Бойков, В.І. Власов, Н.Л. Гранат, Г.А. Зорін, Н.І. Клименко, А.М. Лазебний, Г.А. Матусовський, О.Р. Михайленко, В.Т. Нор, М.Є. Пучковська, А.Б. Соловйов, І.Я. Фойницький, С.А. Шейфер та інші.

Мета роботи полягає в тому, щоб у контексті сучасної кримінальної процесуальної політики розробити концептуальні засади феномену слідчих помилок і на цій основі сконструювати кримінально-процесуальний механізм їх виявлення, виправлення та попередження.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- проаналізувати категорію «помилки» у кримінальному провадженні як предмет наукового дослідження;
- визначити причини помилок у кримінальному провадженні;
- провести класифікацію помилок у кримінальному провадженні;
- охарактеризувати відомчий контроль як засіб виявлення, усунення та попередження слідчих помилок;
- розглянути значення вказівки прокурора як засобу виявлення, усунення та попередження слідчих помилок;
- встановити значення судового контролю як засобу виявлення, усунення та попередження слідчих помилок;
- окреслити актуальні проблеми усунення загальних причин слідчих помилок у кримінальному провадженні.

Об'єктом дослідження є кримінально-процесуальні відносини, що виникають між учасниками кримінального провадження у процесі виявлення, виправлення та попередження слідчих помилок.

Предмет дослідження – виявлення та виправлення слідчих помилок у кримінальному провадженні України.

Методи дослідження. Методологічну основу кваліфікаційної роботи складають наступні методи: *історично-правовий* метод сприяв визначенню розвитку досліджуваних відносин в історичному розрізі, зокрема, вивченню

становлення законодавства досліджуваного інституту (*підрозділ 1.1.*); *логічний* метод застосовувався для пізнання рівнів знання, у вигляді певного тексту та співвідношення їх один з одним, з'ясування логічного значення хибності або істинності висловлювань у тексті (*підрозділи 1.2., 2.1., 2.2., 2.4.*); *системний* метод полягає в аналізуванні об'єкта як цілісної системи в сукупності зв'язків між різними об'єктами (*підрозділи 1.2., 1.3, 2.1., 2.2., 2.3.*); *формально-юридичний* метод дозволив здійснити вивчення змісту правових документів, що регулюють процедуру контролю та попередження слідчих помилок (*підрозділ 2.1., 2.2. 2.3, 2.4.*).

Апробація результатів дослідження. Окремі результати та висновки, отримані в ході проведеного дослідження, були предметом обговорення на засіданні кафедри правознавства Поліського національного університету та науково-практичних конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування» (м. Запоріжжя, 22-23 жовтня 2021 р.) [1]; Всеукраїнська науково-практична конференція «Становлення громадянського суспільства: нормативно-правове підґрунтя» (м. Київ, 22-23 жовтня 2021 р.) [46]; IX Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі (м. Житомир, 11 листопада 2021 р.) [21].

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в роботі висновки та пропозиції, які мають як теоретичне, так і практичне значення, можуть бути використані: а) у *нормотворчій діяльності* – при удосконаленні окремих норм чинного кримінального процесуального законодавства України; б) у *науково-дослідних цілях* для подальшого опрацювання проблематики слідчих помилок; в) у *правозастосовній діяльності* – для надання практичної допомоги слідчим у виявленні, виправленні та запобіганні таких помилок.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел (46 найменування).

РОЗДІЛ 1. ПОМИЛКИ ЯК ФЕНОМЕН КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Помилки в кримінальному провадженні як предмет наукового дослідження

Будь-яка помилка в загально вживаному значенні є неправильність, неточність, похибка, ляпсус, недолік, промах, неправильна думка, неправильний чи хибний крок, неправильна дія чи бездіяльність тощо. У словниках помилка трактується як неправильність у діях, вчинках, висловлюваннях, думках [2, с. 487].

Помилка - багатовимірне явище, яке зустрічається абсолютно у всіх сферах практичної та інтелектуальної діяльності. Наукові підходи до розуміння помилки різні: усе залежить від того, у якій сфері розглядається це явище – у філософії (гносеології), соціології, психології, юриспруденції, медицині тощо.

Для формулювання поняття помилки у кримінальному процесі, в першу чергу необхідно опиратися на наукові дослідження вчених, позиції яких не пов'язують помилку із злочинною діяльністю. Теорія помилок є складовою теорії управління [3, с. 24]. Дослідники під помилкою розуміють результат дії, вчиненої неточно чи неправильно, всупереч плану, але, найголовніше, що отриманий результат не відповідає наміченим або заданим очікуванням. Помилка розглядається з ракурсу теорії діяльності, де вона є фактом практики. Помилка передбачає зіставлення результату та процесу, що призвів до помилкового результату, оскільки помилкового результату було досягнуто всупереч прагненням суб'єкта, спрямованих на позитивний результат.

Таким чином, для нашого визначення помилки у кримінальному процесі дуже важливим моментом є те, що суб'єкти, які ведуть кримінальний процес, у своїй діяльності націлені на позитивний результат, але з різних причин цей результат зрештою є помилковим.

Причину виникнення помилок закладено у діяльності суб'єкта, як фізичної, так і розумової. Діяльність для людини є формою активності, яка

спрямована на перетворення навколишнього світу. Залежно від потреб особистості чи суспільства визначається мета діяльності. Основними етапами діяльності, на його думку, є: усвідомлення діяльності у вигляді мотиву, оцінка ситуації, формулювання мети, вироблення рішення як ланцюга послідовних перетворень ситуації на цільову ситуацію, вибір засобів діяльності, реалізація рішення.

Саме на останньому етапі – реалізації рішення, виникають помилки. Пов'язано це насамперед із неможливістю повною мірою оцінити поточну ситуацію при виборі засобів діяльності. Суб'єкт спочатку закладає неправильний ланцюг послідовних дій, що призводить до виникнення не позитивного результату для нього [4, с. 47-48].

Викладений підхід загалом поділяється і в юридичній науці. Так, класик кримінально-процесуальної науки І. Я. Фойницький писав: «Як кримінальне так і цивільне провадження прагне досягнення правильного вирішення справи ..., причому, в основу кладуться загальні логічні прийоми розкриття істини» [5, с. 6]. Інший класик кримінального процесу, професор М.С. Строгович пов'язував правильне встановлення відносин з процесом доведення (пізнанням фактів, обставин кримінальної справи), тобто їх дослідженням, що відбувається за допомогою доказів [6, с. 295].

Кримінально-процесуальне доведення – це особливий, із заздальгідь визначеним алгоритмом, різновидом соціального пізнання. Суб'єктам, які ведуть кримінальний процес, до прикладу слідчому, доводиться отримувати необхідні знання про обставини, пов'язані з розглядом інформації про суспільно-небезпечне діяння. Цей процес проходить по загальним законам пізнавальної діяльності, у тому числі на емпіричному рівні пізнання, у відомих формах: чутливій та раціональній. На основі особливого психологічного зв'язку об'єкта з суб'єктом пізнання до нього включені відчуття, сприйняття, уявлення, пам'ять, теоретичне та практичне мислення [7, с. 12].

Очевидно, такий процес, якщо він підпорядкований загальним «пізнавальним» законам і проведений у встановленому юридичними законами

порядку, можна назвати правильно організованим та провідним до правильного результату. Інакше кажучи, правильно організоване доведення (і ширше – кримінально-процесуальна діяльність) дозволяє уникнути помилкового результату і, тим самим, досягти правильного результату.

Під правильним результатом (у зазначеному вище значенні) кримінального процесу зазвичай розуміють істину, питання про встановлення та характер якої є у юридичній науці дискусійним. Якщо не брати до уваги світоглядні настанови авторів, розбіжності у цьому питанні зводяться до наступного. Значна частина дослідників вважає, що істина в кримінальному процесі може бути пізнана повністю. Інші заперечують можливість повного встановлення істини [8, с. 33]. При цьому необхідно зазначити, що інтерес до питання про істину в юридичній літературі не слабшає.

Не вдаючись до аналізу аргументації учасників дискусії, слід зауважити, що, так чи інакше, усі вчені висловлюють стурбованість великою кількістю помилок, що допускаються слідчими на практиці. У всякому разі, безсумнівно, з цієї дискусії випливає, що порушення у встановлення істини у кримінальній справі (у якій би формі її не розглядали різні вчені) можуть призвести до помилок у правозастосовній діяльності.

У цьому необхідно зазначити, що, з одного боку, людська діяльність з різних причин об'єктивно неможлива без скоєння помилок [9, с. 13]. Однак, з іншої сторони, феномен помилки в тому і полягає, що незважаючи на їхню вічну присутність, людська діяльність в ідеальному своєму вигляді має прагнути до мінімізації помилок, зокрема й у сфері кримінально-процесуальних правовідносин. Тільки така кримінально-процесуальна діяльність може розглядатися як правильно організована (нормальна), що повністю відповідає основному принципу кримінального судочинства - принципу законності (ст. 9 КПК України) [10]. Саме тому помилки, які здійснюються слідчими є відхиленнями від цього принцип, означають дезорганізацію кримінально-процесуальної діяльності, тягнуть за собою за собою (або можуть спричинити) з точки зору закону неправильний (помилковий) результат та/або інші

неправильні (помилкові) наслідки. За образним висловом М. С. Строговича: «... право на помилку нізвідки не впливає ні в юридичному, ні в етичному відношенні. Судові помилки були, є зараз і з їх можливістю доводиться рахуватися в майбутньому. Але права суддів на помилку, як і право на помилку слідчих і прокурорів при розслідуванні та вирішенні кримінальних справ, не існує, такого права не було раніше, немає зараз і не буде надалі» [11, с. 88]. «Право на помилку» у кримінальному процесі - це аморальне уявлення, і воно може породити лише подальші порушення законності та моральності» [11, с. 88].

У кримінально-процесуальному законодавстві термін «слідча помилка» не використовуються. У науковій літературі та у практичній діяльності органів кримінальної юстиції для позначення помилок слідства та суду вживається безліч термінів: «упущення досудового розслідування», «прогалини досудового розслідування», «недоліки досудового розслідування», «помилка», «слідчі помилки», «судові помилки», «порушення закону», «порушення норм права» (процесуального, матеріального), у тому числі – «суттєві порушення...», «кримінально-процесуальні правопорушення», «відступи від норм закону», «процесуальні помилки», «помилки» тощо.

Поза сумнівом, ці поняття неоднозначні. Тим не менш, у загальному вигляді всі вони можуть бути зведені до двох видів помилок, зазначених нами вище: слідчим, тобто вчиненими при досудовому провадженні, та судовим, тобто вчиненими на стадіях судового розгляду

У наукових дослідженнях, присвячених проблемам слідчих та судових помилок, можна побачити зовсім різні підходи та погляди на цей феномен.

Для повноти картини цих поглядів наведемо різні позиції, щоб в кінцевому підсумку представити своє бачення цього феномену.

Н.Л. Гранат, на наш погляд, досить вузько визначала помилку у кримінальному провадженні як похибку, неправильність, невірність, промах чи дію, що не призвела до досягнення поставленої мети. При цьому вона вважала, що помилка – це такого роду спотворення у пізнанні або відхилення від мети,

які допущені ненавмисно. Тобто помилка для неї завжди є результатом сумлінної помилки [12, с. 57]. Це не так, оскільки помилка може бути пов'язана з несумлінним ставленням до обов'язків, виражатися у навмисних, але не злочинних порушеннях законів.

М.Є. Пучковська визначала слідчу помилку як «незлочинне неправомірне діяння, дію або бездіяльність особи, яка проводить досудове розслідування, що суперечить нормам кримінально-процесуального або кримінального права, яке призвело до або могло призвести до прийняття незаконного чи необґрунтованого рішення, або до неприйняття необхідного рішення» [13, с.11]. Дане визначення нам також представляється недостатньо повним, оскільки не охоплює всього спектра слідчих помилок, зокрема, прогалин досудового розслідування, пов'язаних з неповнотою, однобічністю та необ'єктивністю у встановленні всіх елементів предмета доказування у кримінальній справі.

Нами загалом поділяється позиція відомого вченого-процесуаліста А.Д. Бойкова, який як слідчу помилку розумів «будь-яке незаконне чи необґрунтоване рішення, викликане неправильною дією чи бездіяльністю». До помилок ним включалися грубі процесуальні порушення, що вчиняються цілком усвідомлено, та неправильне застосування кримінального закону, незаконність та необґрунтованість яких констатовано відповідною посадовою особою чи органом. Вказівка у визначенні таких ознак помилки (кожної самостійно), як «незаконність» і «необґрунтованість» рішення, має значущість, оскільки дозволяє розрізнити помилки за характером їх утворення і точно встановлювати спосіб їх виправлення [14, с. 105].

На наш погляд, з урахуванням проведеного вище аналізу різних поглядів, позицій та підходів вчених, для визначення поняття «слідчі помилка» важливо мати на увазі наступне. По-перше, процесуальний статус помилки (умовно – «офіційні» помилки) мають лише ті відступи від принципу законності у кримінальному судочинстві, які зафіксовані суб'єктами, які ведуть кримінальний процес, у процесуальних документах. Інші учасники (захисник, потерпілий, обвинувачений та інших.) можуть, зокрема і процесуально,

реагувати на помилки, вказувати на них, але доти, доки владний суб'єкт, який веде кримінальний процес, офіційно не відреагує і в процесуальному документі не вкаже на помилку, про процесуальний статус помилки говорити не доводиться.

По-друге, дуже важливо, особливо в контексті розмежування помилки та кримінально-процесуального правопорушення, завжди розділяти саму помилку (конкретні дії/бездіяльності або рішення, вчинені чи прийняті з порушенням вимог закону до їхньої форми та змісту) та наслідки, які вона викликала або могла викликати.

На підставі викладеного вище, можна дати таке розгорнуте визначення слідчої помилки у кримінальному провадженні – діяння (дія, або бездіяльність), яке не містить ознак кримінального правопорушення, що виражається в неповноті, однобічності та необ'єктивності дослідження зазначеним суб'єктом обставин кримінальної справи, недотримання конституційних прав і свободи людини і громадянина, і навіть міжнародних стандартів справедливого правосуддя, суттєве порушення кримінально-процесуального закону, неправильне застосування кримінального закону, що відповідає його суб'єктивному відношенню до призначення кримінального процесу та об'єктивно перешкоджає його нормативно-заданому досягненню через отримання (або можливості отримання) неправильного процесуального результату (рішення).

1.2. Причини помилок у кримінальному провадженні

Правознавці, чії наукові праці були пов'язані з проблемами якості досудового розслідування, його недоліками, допущеними порушеннями законності, завжди якимось чином торкалися питань щодо причин низької якості слідства, про умови, які сприяють цим недолікам, порушень законів тощо.

До прикладу, В. І. Власов розглядає причини слідчих помилок, називаючи серед них такі: 1) низький рівень ділових якостей слідчого; 2) відсутність

належних політичних, моральних, а також деяких спеціально необхідних професії слідчого якостей, їх недостатній розвиток; 3) організаційні недоліки, навантаження у роботі слідчого.

Крім того, він виділяє умови, що сприяють здійсненню слідчих помилок: недоліки в здійсненні прокурорського нагляду та недоліки участі адвокатів у досудовому розслідуванні [15, с. 63].

На наш погляд, найбільш повно, логічно та науково обґрунтовано дана характеристика причин слідчих помилок у дослідженнях, проведених у 80-ті роки вченими-процесуалістами, які аранжували все різноманіття цих причин за схемою – «справа - слідчий - слідчий апарат» [16, с. 29-30]: безпосередні причини, що характеризують недоліки у розслідуванні конкретних кримінальних провадженнях; пов'язані з діяльністю слідчого, його особистістю та умовами, в яких здійснюється дана діяльність; фактори, що пов'язані з умовами діяльності органів досудового розслідування загалом в державі.

У контексті багаторівневого підходу до аналізу причин помилок у цьому дослідженні ми без зайвої деталізації позначимо ці причини, зупиняючись лише на тих з них, які, на наш погляд, заслуговують на особливу увагу, оскільки повна характеристики та аналіз усіх причин слідчих помилок не є предметом нашого дослідження і заслуговують на окрему глибинну наукову розробку.

«Перший рівень» – безпосередні причини помилок, що характеризують недоліки у кримінальних справах: 1) не проведення чи неналежне проведення необхідних слідчих процесуальних дій (слідчі не завжди у необхідних випадках проводять у кримінальній справі експертизи, перевірки показань на місці, долучають речові докази та документи, неналежним чином проводять огляди місця події, первісні допити підозрюваних та свідків та ін.); 2) істотні недоліки у плануванні, організації розслідування кримінальних справ, у висуванні та перевірці версій; 3) неправильна оцінка зібраних у справі доказів [17].

«Причини другого рівня» визначаються насамперед умовами діяльності слідчих і мають об'єктивний чи суб'єктивний характер. Суб'єктивні причини, що стосуються особи слідчого безпосередньо пов'язані зі слідчою помилкою.

Об'єктивні ж причини пов'язані зі слідчою помилкою опосередковано через слідчого, який у низці випадків може нейтралізувати негативний вплив цих факторів і не допустити, щоб вони перетворилися на причину слідчих та судових помилок.

Найбільш поширені причини слідчих помилок об'єктивного характеру такі:

- знаходження у провадженні у слідчих одночасно значної кількості кримінальних справ;
- несприятлива морально-психологічна атмосфера у слідчому колективі, відсутність ділової взаємодопомоги, наставництва;
- складнощі, що виникають із викликом свідків, призначенням та проведенням експертиз, їх оплатою;
- неналежні умови для роботи (складності з транспортом, оргтехнікою, кабінетами та ін.), проблеми з науковою організацією праці;
- низька якість виконання працівниками оперативних підрозділів доручень слідчих, відсутність необхідної взаємодії у роботі зі слідчими [18, с. 125-126].

До суб'єктивних причин слідчих та судових помилок ми відносимо наступні:

- відсутність у частини слідчих необхідних професійних знань та навичок роботи;
- зневажливо-нігілістичне ставлення частини слідчих до виконання приписів кримінального процесуального закону (прагнення процесуального спрощення);
- некритичність і самовпевненість слідчих при прийнятті процесуальних рішень, в оцінці отриманих доказів;
- несумлінне ставлення частини слідчих до виконання службового обов'язку, досягнення результатів без проведення необхідного обсягу роботи по кримінальній справі [18, с. 126].

«Причинами третього рівня» - узагальненими чинниками, свого роду «причинами причин», що характеризують умови діяльності слідчих апаратів загалом є наступні фактори:

- дефекти правової та моральної свідомості частини слідчих;
- недоліки у підготовці слідчих кадрів, в організації підвищення їх професійної майстерності;
- прогалини, складності та правова невизначеність у сучасному кримінальному, кримінально-процесуальному та оперативно-розшуковому законодавстві [19, с. 66]; недосконалості в системній організації роботи слідчих, нормативно-правовому (відомчому) регулюванні кримінально-процесуальної діяльності.

1.3. Класифікація помилок в кримінальному провадженні

Вчені, які досліджують проблеми помилок в кримінальному провадженні, пропонують різні варіанти їх класифікації. Так, В.І. Власов в своїх дослідженнях дає найрізноманітніші класифікації помилок і ділить слідчі помилки на логічні (помилки в розумовій діяльності суб'єктів, які ведуть розслідування справ) і фактичні (недотримання ними ж вимог КПК). Він же поділяє слідчі помилки на матеріально-правові та процесуально-правові; слідчі помилки при порушенні кримінальних справ, при проведенні слідчих дій, при залученні осіб як обвинувачених, при з'єднанні і виділення кримінальних справ, при призупинення розслідування, при закінченні розслідування і ін. [15, с. 88].

В.В. Золотих, займаючись проблемами допустимості доказів, пропонує таку класифікацію порушень, які в нашому розумінні близькі до помилок в кримінальному провадженні: порушення вимог, які передбачають юридичні і фактичні підстави для провадження процесуальних дій; порушення вимог КПК, що встановлюють склад і процесуальний статус осіб, які беруть участь в слідчих, судових та інших процесуальних діях; порушення вимог кримінально-процесуального закону, що регламентують способи збирання, закріплення і

перевірки фактичних даних і їх джерел; порушення вимог закону, що регламентують порядок провадження і фіксації ходу і результатів слідчих, судових та інших процесуальних дій; порушення вимог закону, що регламентують порядок порушення кримінальної справи, їх об'єднання, виділення, припинення і відновлення слідства [8, с. 33].

Очевидно, що наведені вище та інші існуючі в літературі класифікації слідчих помилок пов'язані з авторськими визначеннями цих помилок. Ми не ставили своїм завданням детальний розгляд цих класифікацій. У контексті концептуального підходу до вивчення слідчих помилок нам важливо було розробити свої варіанти класифікації цих помилок.

Виходячи з даного нами визначення помилок, можна дати наступні їх класифікації. Перш за все, ми представляємо основну, на наш погляд, класифікацію помилок, яка пов'язана зі змістовною сутністю всього різноманіття слідчих помилок і відображає їх структуру.

I. Основна класифікація - залежно від сутнісної характеристики помилок:

1. Помилки, що виразилися в неповноті, однобічності і необ'єктивності дослідження обставин кримінальної справи (прогалини досудового розслідування).

2. Помилки, що виразилися у недотриманні в кримінальному провадженні конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також міжнародних стандартів кримінального провадження (справедливого правосуддя).

3. Помилки, що виразилися в суттєвих порушеннях кримінально-процесуального закону.

4. Помилки, що виразилися в неправильному застосуванні кримінального закону.

Безумовно, «ціна» певних помилок з огляду на вагомість для людини, суспільства і держави тих негативних наслідків, які вони викликають, і які охороняються Конституцією України, які цінності вони зачіпають, різняться

[20, с. 143]. Тому нами виділено і досліджується новий вид слідчих помилок - фундаментальні помилки: даному виду помилок відповідає і своя класифікація.

II. Залежно від тяжкості наслідків помилок для людини, суспільства і держави: фундаментальні та нефундаментальні помилки.

III. Залежно від характеру процесуального діяння (дія, або бездіяльність):

1) помилкове внесення відомостей про вчинене, або таке, що готується, кримінальне правопорушення до ЄРДР; 2) помилки при затриманні (не затримання) особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення; обрання (необрання) запобіжного заходу щодо підозрюваного (обвинуваченого), взяття (не взяття) їх під варту; порушення (не порушення) перед судом клопотання про продовження строку тримання обвинуваченого під вартою; 3) помилкове повідомлення (не повідомлення) особі про підозру; 4) помилкове проведення (не проведення) будь-якої слідчої чи іншої процесуальної дії; 5) помилкове зупинення (не зупинення) досудового розслідування; 6) інші помилки.

IV. Залежно від мотивації дії або бездіяльності слідчого, який здійснює кримінальне провадження:

1) помилки, допущені слідчим несвідомо, ненавмисно з недостатності знань, досвіду, ситуації, що склалася на даний момент розслідування, (тобто слідчий, сумлінно помиляючись, вважає, що його дії або бездіяльність абсолютно правомірні і не повинні привести до помилок, однак згодом в силу різного роду причин і обставин помилки по справі «проявляються»);

2) помилки, допущені слідчим, що здійснює кримінальне провадження навмисно в силу зневаги вимогам закону, розцінюється ним як малозначними для справи, несуттєвими і не перешкоджають досягненню призначення кримінального провадження (ще раз особливо підкреслимо, що дані навмисні дії або бездіяльність слідчого не повинні містити в собі ознак будь-якого кримінального правопорушення - інакше це порушення законності не може розглядатися нами як помилка). При такій мотивації своїх дій або бездіяльності слідчий не бажає витратити «надмірні» зусилля на вирішення кримінальної

справи, розраховуючи, що допущені помилки і порушення відповідних нормативних та інших вимог не спричинять за собою будь-яких негативних наслідків, а якщо вони і настануть, то в подальшому можуть бути виправлені, подолані самим слідчим, прокурором або судом (суддею) [21, с.105].

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Отже, розглянувши питання першого розділу можемо коротко узагальнити наступне:

Під слідчими помилками у кримінальному провадженні потрібно розуміти діяння, дії або бездіяльність, що виражається в неповноті, однобічності та необ'єктивності дослідження зазначеним суб'єктом обставин кримінальної справи, недотримання конституційних прав і свободи людини і громадянина, і навіть міжнародних стандартів справедливого правосуддя, суттєве порушення кримінально-процесуального закону, неправильне застосування кримінального закону, що відповідає його суб'єктивному відношенню до призначення кримінального процесу та об'єктивно перешкоджає його нормативно-заданому досягненню через отримання (або можливості отримання) неправильного процесуального результату (рішення).

Багаторівневий підхід – «справа - слідчий - слідчий апарат» - дозволяє комплексно розглядати причини слідчих помилок, а також умови, фактори, які супроводжують ці причини.

Класифікації помилок допомагають дослідити їх з різних сторін, щоб вибірково до кожного з різновидів помилок застосувати кримінально-процесуальні механізми їх усунення.

Особливості всього того різноманіття класифікацій, які представлені нами вище, полягають у тому, що при концептуальному розгляді цих класифікацій помилок всі вони вписуються в контур основної класифікації, що відбиває структуру цих помилок.

РОЗДІЛ 2. ВИЯВЛЕННЯ, УСУНЕННЯ І ПОПЕРЕДЖЕННЯ СЛІДЧИХ ПОМИЛОК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1. Відомчий контроль як засіб виявлення, усунення та попередження слідчих помилок

Говорячи про «відомчий контроль», ми повинні мати на увазі дві його важливі складові: процесуальний контроль, регламентований положеннями КПК України, та відомчий контроль, регламентований відомчими нормативними актами і включає організаційно-адміністративне керівництво діяльністю слідчого [22, с. 536]. Останній (організаційно-адміністративний) багато в чому ставить у кримінально-процесуальній діяльності той курс, якому слідує правозастосовувач. За своєю потужністю він перевершує процесуальний контроль (процесуальне керівництво) і навіть «тяжіє» над ним.

У системному механізмі контрольно-наглядової діяльності з виявлення, виправлення та попередження слідчих помилок на досудових стадіях кримінального провадження модель відомчого контролю, на наш погляд, включає в себе нику ознак: об'єктивну необхідність та історичну обумовленість відомчого контролю; різнополярний характер відомчого контролю та віднесення до нього елементів наставництва та підготовки кадрів; процесуальну та адміністративну складові відомчого контролю.

Саме з урахуванням зазначених вище ознак, нами розроблена та представлена модель відомчого контролю, що має ефективно працювати на виконання завдань з виявлення, виправлення та попередження слідчих помилок.

Об'єктивна необхідність та історична обумовленість відомчого контролю. Відомчий контроль набуває в сучасний період абсолютно нового і особливо значущого характеру у контексті виявлення, виправлення та попередження помилок. Цьому сприяли реформи, пов'язані з перерозподілом процесуальних повноважень між прокурором та керівником органу досудового розслідування.

Відомчим контролем прийнято називати діяльність керівника органу досудового розслідування або керівника вищестоящого слідчого органу щодо прийняття заходів до найбільш повного, всебічного та об'єктивного провадження досудового розслідування у кримінальних провадженнях.

Різнопольярний характер відомчого контролю та віднесення до нього елементів наставництва та підготовки кадрів. Говорячи про ознаку різнопольярності відомчого контролю, ми маємо на увазі механізм його функціонування «на різних полюсах» – на низовому рівні слідчих підрозділів (рівень міста, району та до них прирівняних підрозділів) та на регіональному, рівнях слідчих підрозділів та до них прирівняних. У продовження викладеного вище, покажемо наочно два ці різні «полюси» відомчого контролю [23, с. 138].

Для слідчих низових слідчих підрозділів – характерний «подвійний» відомчий контроль: через керівників цих низових слідчих підрозділів та через «тотальний» відомчий контроль керівників слідчого органу (підрозділів процесуального контролю) регіонального рівня. Для зазначених слідчих нормативно-теоретична конструкція «процесуальна самостійність слідчого» діє з урахуванням специфіки «тотального» відомчого контролю.

У виявленні, виправленні та попередженні помилок у кримінальному процесі відомчий контроль має мету, яку можна позначити такою тезою: «Належно здійснюваний відомчий контроль має дозволяти оперативно розкривати кримінальне правопорушення, повно, всебічно та об'єктивно розслідувати кримінальні справи, прогнозувати, виявляти, виправляти, попереджати будь-які порушення законності на досудових стадіях кримінального процесу».

Дослідники процесуального (відомчого) контролю переважно дотримуються саме такого ставлення до цього виду кримінально-процесуальної діяльності [24, с. 117]. У цьому сенсі відомчий контроль має «досудовий» характер.

Із самого початку необхідно наголосити, що, наділяючи відомчого контролера певними процесуальними повноваженнями, законодавець не ставив

своїм завданням створення додаткового, поруч із прокурором, наглядового органа. Ще на зорі становлення відомчого контролю Х.С. Таджієв справедливо вважав, що «роль та призначення начальника слідчого відділу у кримінальному судочинстві полягає в тому, щоб належним чином організувати слідчу роботу в очолюваному підрозділі, процесуально, тобто, використовуючи передбачені в кримінально-процесуальному законі форми та методи, керувати розслідуванням кримінальних справ, забезпечити його високу якість, повноту, всебічність та об'єктивність» [25, с. 71].

Процесуальна складова відомчого контролю виражається у наступних повноваженнях, якими володіє керівник органу досудового розслідування в силу закону (ст. 39 КПК України) [10].

Так, у сучасній слідчій практиці у значній кількості випадків вказівки керівника органу досудового розслідування даються підлеглим слідчим усно та найчастіше – у вигляді поради, рекомендації, консультації. Досить часто на перших аркушах матеріалів, кримінальних справ (на спецповідомленнях, рапортах, заявах, супровідних листах та ін.) містяться розгорнуті резолюції керівників органів досудового розслідування, що за своєю суттю є письмовими вказівками для слідчих. Аналіз цих резолюцій («прийміть справу до провадження та складіть план слідчо-оперативних заходів», «затримайте особу за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення», «проведіть повторний, ретельний огляд місця події ... » і т.п.) вказує, що вони багато в чому задають загальну програму розкриття правопорушення та напрямок розслідування кримінальної справи, дозволяють уникнути багатьох слідчих помилок, особливо для початківців, недосвідчених слідчих.

В адміністративній складовій відомчого контролю важливим компонентом є його ресурсне забезпечення. Йдеться, перш за все, про кадри. Як правило, керівники органів досудового розслідування, їх заступники – це досвідчені слідчі. Інколи складається така ситуація: у найскладніших справах, а також з низки інших причин (допомога початківцям-слідчим, відповідальний характер слідчої дії у справі тощо), керівники слідчих підрозділів беруть участь у

проведенні підпорядкованими їм слідчими слідчих та інших процесуальних дій або проводять їх від початку до кінця самі, приймаючи або не беручи справу до провадження (до речі, ці ж дії виконують і слідчі-криміналісти, як правило, найбільш підготовлені та досвідчені фахівці зі слідчого корпусу).

З одного боку, особиста участь керівника органу досудового розслідування при проведенні окремих слідчих дій, а також розслідування ним кримінальної справи загалом зводить до мінімуму кількість допустимих слідчих помилок, а з іншого боку, відволікання керівника органу досудового розслідування для проведення досудового розслідування кримінальних справ у повному обсязі негативно позначається на ефективності провадження ним відомчого контролю.

Викладене вище концептуально та нормативно обґрунтовує «модель різнополярного відомчого контролю» як специфічної контрольно-наглядової діяльності при досудовому провадженні у кримінальній справі.

Отже, вітчизняний відомчий контроль має різнополярний характер, передбачає включення до нього елементів наставництва та підготовки кадрів, що здійснюється у ході досудового провадження у кримінальній справі і виявляється у процесуальній та адміністративній діяльності керівника органу досудового розслідування.

На низовому рівні діяльності слідчих підрозділів це дозволяє керівникам органу досудового розслідування тотально контролювати кримінально-процесуальну діяльність слідчих (особливо тих, хто тільки починає свою слідчу кар'єру). На інших (вищих) рівнях слідчих відомств це дозволяє розумно поєднувати (без «режиму тотальності») відомчий (процесуальний) контроль із процесуальною самостійністю слідчого.

2.2. Вказівки прокурора як засіб виявлення, усунення та попередження слідчих помилок

Організація і процесуальне керівництво прокуратурою досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і

розшуковими діями органів правопорядку є однією з важливих функцій, передбачених статтею 131-1 Конституції України [26].

Зі змісту статті 25 ЗУ «Про прокуратуру» функція нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, є ширшою за нагляд у формі процесуального керівництва та включає її [27].

У ч. 2 ст. 36 КПК України передбачено процесуальне керівництво прокурором за досудовим розслідуванням, що є формою нагляду. Це обумовлено тим, що впроваджено принцип незмінності прокурора в ході кримінального провадження, а тому контроль за збором доказів при розслідуванні для формування обвинувачення та підтримання останнього в суді – входить у його повноваження [10].

В загальному слід зауважити, що питання про функції прокурора завжди цікавило і продовжує цікавити вчених-правознавців. Так, на думку Л.М. Володиної, прокурор у кримінальному процесі виконує свою основну функцію – нагляд за виконанням закону, а також здійснює функції кримінального переслідування, процесуального керівництва розслідуванням кримінальних справ та підтримки державного обвинувачення у суді [28, с. 209].

Н.П. Кириллова відводить прокурору значною мірою державну місію обвинувача, але при цьому зазначає, що «принцип змагальності не передбачає підтримки державного звинувачення будь-що і будь-якими засобами, а реалізація правозахисної функції прокуратури передбачає обов'язок державного обвинувача відмовитись від звинувачення, якщо воно не знайшло свого доказування в суді» [29, с. 37].

В.С. Шадрін висловлюється за сильну обвинувальну владу, перш за все в особі прокурора, з метою ефективного переслідування осіб, які вчинили кримінальне правопорушення [30].

А.Д. Бойков вважав, що прокурор у кримінальному процесі регулює найбільш гострі суспільні відносини, що визначають взаємовідносини

особистості та держави в репресивній сфері, і йому мають бути відведені особливі повноваження у здійсненні належного нагляду за досудовим розслідуванням [14, с. 105].

Слід зазначити, що як би ми не описували функції прокурора, ті повноваження, які він в даний час має, дозволяють йому в певних межах впливати на процес виявлення, виправлення та попередження помилок у здійсненні кримінально-процесуальної діяльності слідчими.

Так, виявивши порушення або помилки у діяльності слідчого під час здійснення досудового розслідування, прокурор уповноважений давати слідчому вказівки. Так, п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України передбачає повноваження прокурора, процесуального керівника, доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а у разі потреби – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом [10].

Слідчий же, згідно з приписами ч. 4 ст. 40 КПК України, зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому КПК України, тягне за собою передбачену законом відповідальність [10].

Вказівку прокурора О.Д. Гринів визначає як процесуальне рішення прокурора, яке виноситься в ході здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінального провадження слідчому, керівнику органу досудового розслідування з метою досягнення всебічності, повноти та об'єктивності досудового розслідування, спрямоване на усунення прогалин та неповноти слідства, яка наділена ознаками імперативності і є обов'язковою до виконання [31, с. 211].

Як приклад безпосереднього застосування прокурором своїх повноважень, щодо виправлення слідчих помилок, нагадаємо, що саме прокурор затверджує обвинувальний акт у кримінальній справі (ч. 1 ст. 291 КПК України).

При направленні від слідчого розслідуваної кримінальної справи і висновку по ній наглядова діяльність прокурора щодо перевірки її з метою виявлення слідчих помилок набуває особливого значення. Адже стверджуючи обвинувальний акт прокурор практично бере на себе відповідальність за те, що справа не містить слідчих помилок та може бути розглянута судом.

Видається важливим, щоб прокурор, вивчаючи справу та затверджуючи обвинувальний акт отримав позитивну відповідь питанням: «Чи є у справі достатня сукупність відносних, допустимих, достовірних доказів, що дозволяють довести в суді винність обвинуваченого – який не визнає свою провину, так і визнає, якщо раптом у суді він змінить свої свідчення чи відмовиться від них?» [32, с. 122].

У зв'язку з цим цілком виправдано було б у законодавчому чи відомчому порядку з метою мінімізувати помилки, особливо фундаментальні, зобов'язати прокурорів на заключному етапі розслідування за певною категорією справ (особливо тяжкі та тяжкі злочини; у разі невизнання обвинуваченим своєї провини; у справах, де обвинувачений утримується під вартою) проводити наодинці або із захисником бесіду з обвинуваченим за результатами розслідування справи, основним змістом якої стало б з'ясування питань: чи вважає обвинувачений свою провину доведеною, чому він не визнає чи визнає частково себе винним, чи не застосовувалися до нього з боку слідчого, співробітників поліції незаконні методи ведення слідства, чи був у обвинуваченого з слідчим психологічний контакт, чи роз'яснювались обвинуваченому права, чи забезпечено йому право на захист, чи має він будь-які прохання, клопотання та ін.?

Якщо вести мову про дієвий прокурорський нагляд за досудовим розслідуванням кримінальних справ, що забезпечують виявлення, виправлення та попередження слідчих помилок, то такий нагляд не може будуватися лише за

документами та доповідями слідчого. Живе спілкування з центральною фігурою кримінального процесу – обвинуваченим часом може виявитися найбільш ефективним у досягненні призначення кримінального судочинства.

Проте варто наголосити, що прокурор, здійснюючи нагляд за проведенням досудового розслідування, повинен не забувати і про процесуальну самостійність слідчого, а тому він не повинен втручатися у хід проведення слідчих (розшукових) дій, нав'язуючи власну думку без наявності серйозних для того підстав.

2.3. Судовий контроль як засіб виявлення, усунення та попередження слідчих помилок

Українське кримінальне судочинство загалом побудовано відповідно до континентальної моделі, для якої характерні два види організації досудового розслідування – «французька» та «німецька». Перший вид позначається як судова модель організації досудового розслідування, коли слідчий суддя (суддя за статусом) здійснює повному обсязі попереднє розслідування. Другий вид - поліцейсько-прокурорська організація досудового розслідування, коли поліція проводить розслідування під жорстким наглядом прокурора, а суддя займається лише судовим контролем [33, с. 201].

На значущість судового контролю звертав увагу Л.В. Головка, говорячи, що «чим більш розвинений у тій чи іншій країні судовий контроль, тим менше ми маємо шансів побачити у відповідній процесуальній системі будь-які аналоги, нехай навіть віддалені, повернення справи на дослідження у зв'язку з суттєвими порушеннями кримінально-процесуального закону» [34, с. 63].

Судовий контроль – один із найбільш обговорюваних інститутів у кримінальному судочинстві. У юридичній літературі досі немає єдиної точки зору на проблему співвідношення прокурорського нагляду та судового санкціонування при обранні окремих заходів кримінально-процесуального примусу та проведення деяких слідчих дій.

Деякі вчені бачать підвищення якості досудового розслідування у вдосконаленні прокурорського нагляду, вважаючи в чомусь зайвою діяльність суду на стадії досудового розслідуванні. Інші, навпаки, висловлюються за виключення прокурорського нагляду та посилення позиції суду на досудових стадіях кримінального судочинства.

І.Л. Петрухін, будучи активним прихильником судового контролю, вважав, що у зв'язку з судовим контролем прокурорський нагляд лишній [30].

Інститут судового контролю історично обумовлений і об'єктивно необхідний в українському кримінальному судочинстві. Якщо в даний час розглядати інститут судового контролю з погляду його соціальної значимості, необхідно зазначити, що він відповідає світовій практиці судового санкціонування дій, пов'язаних з обмеженням конституційних прав та свобод людини у кримінальному судочинстві, а судовий порядок такого санкціонування більшою мірою, ніж прокурорська та відомча процедури, є демократичним і прозорим (процедура судового засідання за участю сторін, ведення протоколу судового засідання та ін.).

Норми Конституції України та КПК України дають підстави для виокремлення в діяльності органів судової влади, поряд з виключною функцією правосуддя, ще й функції судового контролю в кримінальному процесі, що торкається такого предмету, як сфера дотримання прав і свобод людини і громадянина [35, с. 7].

Як слушно з цього приводу зауважує В.Г. Дрозд, говорячи, що в умовах розвитку й підсилення змагального процесу ефективна реалізація судового контролю має суттєве значення. Обумовлюється це тим фактом, що слідчий, прокурор, оперативні підрозділи, на відміну від інших державних органів і посадових осіб, наділені повноваженнями, які в установленому законом порядку дозволяють їм обмежити права, свободи та законні інтереси особи, що зумовлює потребу в запровадженні ефективних гарантій, в тому числі у формі забезпечення судового контролю при прийнятті відповідних рішень та виконанні процесуальних дій [36, с. 30].

Доцільність такого інституту обумовлена ймовірністю порушення або незаконного обмеження прав, свобод та інтересів особи на стадії досудового розслідування [37, с. 11].

Основними ознаками судового контролю на досудовому розслідуванні визначені такі: 1) порядок здійснення регламентовано кримінальним процесуальним законодавством України; 2) здійснюється слідчим суддею; 3) ініціатива щодо реалізації тієї чи іншої форми судового контролю належить сторонам кримінального провадження, а також у визначених законом випадках слідчому судді; 4) судовий контроль спрямований на врегулювання кримінального процесуального конфлікту між сторонами кримінального провадження; 5) результатом судового контролю є загальнообов'язкове, забезпечене примусовою силою держави судове рішення у вигляді ухвали слідчого судді [38, с. 93].

Зауважимо, що рішення слідчого, прокурора, слідчого судді суду першої інстанції можуть бути оскаржені в апеляційному порядку. Це теж є однією із форм судового контролю за їх законністю [39, с. 14]. При цьому «основною формою реалізації контрольної функції органів судової влади є перегляд судових рішень судами контролюючих інстанцій [40, с. 340].

З іншого боку, у науковій літературі стверджується, що апеляційне провадження, маючи подвійну правову природу, поєднує в собі як судово-контрольну діяльність, так і діяльність, пов'язану із розглядом і вирішенням кримінального провадження по суті [37, с. 14].

Взагалі варто вказати й на те, що саме апеляції законодавець надав ключову роль у виправленні судових помилок, адже тільки в межах цієї стадії судового провадження здійснюється перегляд судових рішень, що не вступили в законну силу, на предмет додержання в них законності, обґрунтованості й справедливості. Відповідно, будучи суб'єктами контрольної діяльності суди також належать до кола основних суб'єктів забезпечення доброякісності кримінально-процесуальних рішень [41, с. 22].

У ході апеляційної перевірки суд суті справи може взагалі не торкатися, якщо торкається, то сам факт перевірки викликаний саме необхідністю здійснити контроль законності вже винесеного вироку або іншого рішення [42, с. 174].

Враховуючи викладене вище, можемо сформулювати визначення судового контролю у кримінальному провадженні як діяльність суду, яка реалізується ним у встановленій процесуальній формі, і спрямована на перевірку законності, обґрунтованості процесуальних дій та рішень органу досудового і прокурора та має на меті захист і охорону прав та свобод особи.

2.4. Актуальні проблеми усунення загальних причин слідчих помилок у кримінальному провадженні

Результати наукових досліджень, що проводяться відомими вченими-юристами і практиками, показують, що одними з найбільш значущих чинників, які впливають на вчинення слідчих помилок, є недоліки у професійній підготовці слідчих кадрів. Удосконалення підготовки слідчих кадрів продовжує залишатися актуальною проблемою. Її успішне вирішення вимагає докорінного поліпшення роботи у низці взаємопов'язаних напрямків: від раннього професійного відбору майбутніх слідчих і підготовки їх в юридичних ВНЗ, до вдосконалення системи підвищення кваліфікації слідчих в процесі практичної діяльності.

Так, юридична спеціальність вже котрий рік підряд входить топ-5 найпопулярніших, відповідно ВНЗ щороку випускають велику кількість молодих спеціалістів [43].

Орієнтир молоді на свідомий вибір професії слідчого, працівника поліції, прокурора, судді і т.п. значною мірою визначається іміджем професій зазначених осіб. Видається актуальним, щоб перш за все з надр правоохоронних структур має йти не лише ініціатива і підтримка в створенні іміджу своїх професій, але і висвітлення реальної роботи, необхідних знань і вмінь для того, щоб якісно виконувати завдання.

Так, вченими-юристами неодноразово висловлювалися пропозиції про встановлення системи відбору абітурієнтів юридичних ВНЗ і підбору кадрів правоохоронних органів на основі відповідності сформованого переліку якостей і здібностей фахівця конкретного профілю [44, с. 30]. В цьому допомогли б розроблені методики професійно-психологічного відбору абітурієнтів, які вступають на юридичні спеціальності, які б показували готовність та реальну можливість навчання, а потім і працевлаштування в правоохоронні органи.

Вважаємо, що ранній професійний відбір майбутніх слідчих передбачає активну участь в цьому кадрових служб судових і правоохоронних органів. У них є певний досвід формування резерву на висування працівників своїх структур на керівні, вищі посади.

За аналогією з цим необхідно формувати резерв з числа молоді для вступу на навчання до юридичні ВНЗ та подальшої роботи в правоохоронних органах. Для проведення цієї роботи потрібне вмiле використання кадровими службами науково розроблених програм і методик виявлення осіб, які бажають працювати в правоохоронних органах і схильних за певними критеріями до подібного роду діяльності.

Наступним хочеться відмітити недоліки організації навчання в юридичних вузах, і в першу чергу - це відірваність навчання від практики. Удосконалення навчального процесу по кримінально-правовій (слідчо-криміналістичній, судово-прокурорській) спеціалізації необхідно коригувати в наступних напрямках:

1. Підвищення професійної майстерності професорсько-викладацького складу за рахунок їх інтенсивної науково-дослідницької діяльності в різних формах: вибіркового щорічного стажування в якості слідчих, помічників прокурорів, прокурорів-криміналістів, заняттях приватною юридичною практикою щодо захисту і представництву учасників кримінального процесу в суді та ін.

2. Зміцнення матеріальної бази навчального процесу.

3. На юридичному факультеті сучасного ВНЗ необхідні комп'ютерні аудиторії і бібліотеки, обладнані криміналістичні лабораторії (в тому числі і пересувні), полігони для огляду місця події, проведення слідчого експерименту, обшуку, перевірки показань на місці, обладнаний відповідно до чинного законодавства і сформованими традиціями судочинства зал судового засідання, архів з числа навчальних кримінальних справ.

Проте, остаточне формування молодого фахівця відбувається в процесі роботи в правоохоронних органах. Занурившись з перших же днів в значний за обсягом працю, випускник ВНЗ сприймає насамперед методи і стиль діяльності, що склалися в колективі, переймає досвід колег по роботі, особливо свого наставника, керівника.

Цей процес складний, оскільки йде інтенсивне накопичення молодим фахівцем практичних навичок. Виникають і психологічні труднощі, пов'язані з входженням в нове середовище, з необхідністю приймати самостійні рішення і нести за них персональну відповідальність. Становище ускладнюється в тих випадках, коли випускник стикається на практиці з явищами, про які при його навчанні у ВНЗ йому не було відомо, а в боротьбі нового зі старим, законного і незаконного, гуманного і антигуманного не кожен виявляється здатним протистояти складеним стереотипам відносин, проявити принциповість у відстоюванні своєї позиції, піти на конфлікт заради торжества законності і справедливості. Саме це призводить часом до того, що молодий фахівець сприймає не тільки позитивну, а й негативну практику, стає продовжувачем поганих традицій [45, с. 107].

У той же час деяким молодим фахівцям не вистачає самокритичності в оцінці своєї роботи, прагнення розібратися в справі досконально, вміння усвідомити і вчасно виправити свої помилки, які об'єктивно не виключаються на перших порах роботи. У зв'язку з цим інститут стажування молодих фахівців-слідчих під керівництвом їх досвідчених колег набуває особливої значущості в підвищенні кваліфікації (а точніше, досягненні належної

кваліфікації), слідчих в процесі їх практичної діяльності. Звісно ж, що у всіх відомствах стажування повинно завершуватися складанням іспиту.

Важливо, щоб іспит приймався публічно, в присутності всіх працівників відповідної установи, де проходив стажування випускник, щоб всі могли взяти участь в обговоренні достоїнств і недоліків молодого фахівця. Успішне складання іспиту було б формальною підставою для подання молодого фахівця до призначення на відповідну посаду.

Крім стажування молодих фахівців, широкого залучення їх до участі в розслідуванні кримінальних справ в складі слідчих груп і бригад разом з досвідченими слідчими-професіоналами, вимагають подальшого вдосконалення виправдані часом такі форми підвищення кваліфікації, як самоосвіта, виконання індивідуальних навчальних завдань, проведення навчальних семінарів, конференцій з обміну досвідом роботи та ін.

Можемо відмітити і той факт, що через фінансові труднощі в останні роки працівники судово-правоохоронних органів практично перестали виписувати професійні газети і журнали, що представляється явно негативним фактором, який впливає на якість їх діяльності. Здається, що подібне рішення про оплату практичним працівникам підписки на юридичну періодику доцільно прийняти і керівництвом судово-правоохоронних органів. В самих же судово-правоохоронних установах дуже важливо мати належно укомплектовані відповідним законодавством кабінети, бібліотеки наукової та спеціальної юридичної літератури [46, с. 84-85].

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Отже, розглянувши питання другого розділу можемо коротко визначити наступне:

Національний відомчий контроль має різнополярний характер, передбачає включення до нього елементів наставництва та підготовки кадрів, що здійснюється у ході досудового провадження у кримінальній справі і виявляється у процесуальній та адміністративній діяльності керівника органу досудового розслідування.

На низовому рівні діяльності слідчих підрозділів це дозволяє керівникам органу досудового розслідування тотально контролювати кримінально-процесуальну діяльність слідчих (особливо тих, хто тільки починає свою слідчу кар'єру). На інших (вищих) рівнях слідчих відомств це дозволяє розумно поєднувати (без «режиму тотальності») відомчий (процесуальний) контроль із процесуальною самостійністю слідчого.

Процесуальне рішення чи вказівка прокурора спрямовані на усунення прогалин та неповноти слідства, і є обов'язковими до виконання. Здійснюючи нагляд за здійсненням досудового розслідування, прокурор не повинен забувати про процесуальну самостійність слідчого.

Судовий контроль у кримінальному провадженні – це діяльність суду, яка реалізується ним у встановленій процесуальній формі, і спрямована на перевірку законності, обґрунтованості процесуальних дій та рішень органу досудового розслідування, прокурора, та має на меті захист, охорону прав і свобод особи.

Феномен помилки повинен концептуально розкриватися на рівні визначення поняття помилки, обґрунтування структури помилок, їх класифікації та причин скоєння. При цьому можна сказати, що теоретичні уявлення про механізм усунення помилок, його побудові, «розгортанні» за стадіями кримінального провадження є раціональною (і в цьому сенсі основною) частиною загальної концепції усунення помилок і передбачають проведення практичного дослідження.

ВИСНОВКИ

Розглянувши всі поставлені перед нами завдання, ми дійшли до наступних висновків.

1. Проаналізовано категорію «помилки» у кримінальному провадженні, під якими потрібно розуміти діяння (дії, або бездіяльність), що виражається в неповноті, однобічності та необ'єктивності дослідження суб'єктом досудового розслідування обставин кримінального провадження, недотримання ним конституційних прав, свободи людини і громадянина, а також міжнародних стандартів справедливого правосуддя, суттєве порушення норм кримінального процесуального законодавства, неправильне його застосування, що відповідає його суб'єктивному відношенню до призначення кримінального процесу та об'єктивно перешкоджає досягненню завдань останнього внаслідок отримання (або можливості отримання) неправильного процесуального результату (рішення).

2. Визначено причини помилок у кримінальному провадженні, якими є: безпосередні причини, що характеризують недоліки у розслідуванні конкретних кримінальних провадженнях; пов'язані з діяльністю слідчого, його особистістю та умовами, в яких здійснюється дана діяльність; фактори, що пов'язані з умовами діяльності органів досудового розслідування загалом в державі.

3. Усі помилки, які можуть бути допущені у межах кримінального провадження, класифіковано на такі групи в залежності від: 1) сутнісної характеристики помилок; 2) тяжкості наслідків помилок для людини, суспільства і держави; 3) характеру процесуального дії; 4) мотивації слідчого, який здійснює кримінальне провадження.

4. Охарактеризовано відомчий контроль, який передбачає включення до нього елементів наставництва та підготовки кадрів, що здійснюється у ході досудового провадження у кримінальній справі і виявляється у процесуальній та адміністративній діяльності керівника органу досудового розслідування.

5. Розглянуто значення вказівки прокурора як засобу виявлення, усунення та попередження слідчих помилок у кримінальному провадженні. Процесуальне рішення чи вказівка прокурора спрямовані на усунення прогалин та неповноти слідства, і є обов'язковими до виконання. Здійснюючи нагляд за здійсненням досудового розслідування, прокурор не повинен забувати й про процесуальну самостійність слідчого.

6. Встановлено значення судового контролю як засобу виявлення, усунення та попередження слідчих помилок. Так, судовий контроль у кримінальному провадженні – це діяльність суду, яка реалізується ним у встановленій процесуальній формі, і спрямована на перевірку законності, обґрунтованості процесуальних дій та рішень органу досудового розслідування, прокурора, та має на меті захист, охорону прав і свобод особи.

7. Окреслено актуальні проблеми усунення загальних причин слідчих помилок у кримінальному провадженні. Загалом, феномен помилки повинен концептуально розкриватися на рівні визначення поняття помилки, обґрунтування структури помилок, їх класифікації та причин допущення. При цьому можна сказати, що теоретичні уявлення про механізм усунення помилок, його побудови, «розгортання» за стадіями кримінального провадження є раціональною (і в цьому сенсі основною) частиною загальної концепції усунення помилок і передбачають проведення практичного дослідження (в тому числі, з точки зору встановлення реального стану справ і розробки заходів щодо вдосконалення діючих механізмів з метою мінімізації допущених помилок).

На нашу думку, найефективнішим методом усунення слідчих помилок є не їх виправлення, а недопущення останніх. Запропоновані в дослідженні шляхи подолання слідчих помилок, на перший погляд, можуть здатися простими, проте, навіть їх реалізація дозволить підвищити і якість роботи слідчих органів, і сам престиж професії, звання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Назарчук М. С. Концептуальні засади усунення помилок в кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування* : Матер. міжн наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 22-23 жовтня 2021 р.) / Запорізька міська громадська організація «Істина», 2021. С. 134-138.
2. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. 4-е изд., доп. М., 2004. 314 с.
3. Дробот П. Н. Теория ошибок и обработка результатов измерений: учеб. пособие. Томск, 2011. 83 с.
4. Стрелков Ю. К. Инженерная и профессиональная психология: учеб. пособие для вузов. М., 2001. 360 с.
5. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / Общ. ред., послесл., прим.: Смирнова А. В. СПб., 1996. Т. 1. 606 с.
6. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. М., 1968. Т. 1: Основные положения науки советского уголовного процесса. 470 с.
7. Белкин А. Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве. М.: Юрайт, 2017. 231 с.
8. Крамаренко В. П. Организационно-тактические ошибки в структуре следственного действия. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр. Х., 2007. Вип. 7. С. 32–34.
9. Крамаренко В. П. Ситуационный подход к выявлению и преодолению следственных ошибок: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Кубан. гос. ун-т. Краснодар, 2012. 23 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88 (Із змінами)
11. Проблемы судебной этики / М.С. Строгович [и др.] под ред. М.С. Строговича. М., 1974. 272 с.

12. Гранат Н. Л. Следственные ошибки: понятие, виды и причины. *Научная информация по вопросам борьбы с преступностью*. 1983. №76. С. 57-59.

13. Пучковская М. Е. Исправление судом следственных ошибок на стадии предварительного расследования и при производстве в суде первой инстанции: автореф. дис. канд. юрид. наук. Томск, 2004. 28 с.

14. Пацкевич А. П. Криминалистические проблемы следственных ошибок. Актуальные проблемы современной криминалистики и судебной экспертизы: материалы Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 35-летию со дня образования каф. криминалистики Акад. МВД Респ. Беларусь (Минск, 3 июня 2011 г.). Минск, С. 104–106.

15. Власов В. И. Расследование преступлений. Проблемы качества. Саратов, 1988. 200 с.

16. Соловьев А. Б. Причины следственных ошибок // Вопросы укрепления законности и устранения следственных ошибок в уголовном судопроизводстве. *Сбор. науч. трудов* / Отв. ред. И.Ф. Демидов, А.Б. Соловьев, С.А. Шейфер, М., 1988. С. 28-36.

17. Семенов В. В. Причины помилок слідчого. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/9614/1/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB.%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB.%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD.%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D1%83%D0%B4.%20%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82._p399-402.pdf (дата звернення: 10.11.2021)

18. Когутич І. І. Слідчі помилки, поняття та класифікація. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 1. С. 123-128.

19. Маланчук П. М., Маслак О.В., Щодо поняття слідчих помилок та причин їх виникнення. *Правові горизонти / Legal horizons*, 2017. С. 64-68.

20. Захарова В. О. Про класифікаціях слідчих помилок. *Бізнес в законі*. 2014. №5. С. 142-144.
21. Назарчук М. С. Класифікація помилок слідчого в кримінальному провадженні. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі : зб. наук. ст. за матеріалами ІХ Міжнар. наук.-практ. конф.* (Житомир, 11 листопада 2021р.) / Мін-во освіти і науки України ; Поліський нац. ун-т. Житомир, 2021. С.104-106.
22. Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 774 с.
23. Омельченко О. В. Загальна характеристика слідчих помилок. *Підпртво, госп-во і право*. 2008. №5. С. 138-139.
24. Попова Т. Ю. Уголовно-процессуальный статус руководителя следственного органа. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2012. 233 с.
25. Таджиев Х. С. Прокурорский надзор и ведомственный контроль за расследованием преступлений. Ташкент, 1985. 182 с.
26. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)* 2016, № 28, ст.532
27. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 2-3, ст.12.
28. Володина Л. М. Проблемы уголовного процесса: закон, теория, практика. М., 2006. 352 с.
29. Bulanova N. Legal regulation of procuratorial oversight of procedural activities of bodies of preliminary investigation. *Criminal Law*. 2009. №3. P.73–76.
30. Solovyev A. B. The pissueoblem of the legality of the preliminary investigation is due to changes in the procedural status of the Attorney. *Criminal proceedings*. 2007. №3.
31. Гринів О. Д. Вказівка прокурора як форма процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Університетські наукові записки*. 2016. № 57. С. 205-212.

32. Торяник О. Особливості реалізації прокурором конституційних повноважень щодо нагляду за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку. *Підприємництво, господарство і право. Конституційне право.* 2/2018. С. 120-123.

33. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. / за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.

34. Головки Л. В. Истоки и перспективы института дополнительного расследования уголовных дел на постсоветском пространстве. *Государство и право.* 2009. №11. С. 54-67.

35. Функція судового контролю у кримінальному процесі: монографія / Д. Удалова, Д. О. Савицький, В. В. Рожнова, Т. Г. Ільєва. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 176 с.

36. Дрозд В. Г. Концептуальні засади правового регулювання досудового розслідування як стадії кримінального провадження: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2019. 240 с.

37. Тайлієва Х. Р. Судові рішення у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2016. 23 с.

38. Назаров В. В. Судовий контроль у кримінальному провадженні : теоретичні та практичні аспекти. *Європейські перспективи.* 2014. № 10. С. 89-95.

39. Бондарук Т. І. Західноруське право: дослідження і дослідники. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. 160 с.

40. Гусаров К. В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядкух: монографія. Х.: Право, 2010. 352 с.

41. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. 40 с.

42. Войтов О. В. Дозвіл суду на провадження слідчих дій – спосіб судового контролю дотримання конституційних прав їх учасників. *Південноукраїнський український часопис*. 2011. № 1. С. 209-212.

43. Які найпопулярніші спеціальності серед вступників. Рейтинг Міносвіти. BBC News. Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-57932905> (дата звернення: 17.09.2021)

44. Любавин А. А. О некоторых негативных факторах в подготовке следственных кадров и путях ее совершенствования. Проблемы повышения уровня подготовки специалистов для работы в органах предварительного следствия. Уфа, 1991. 76 с.

45. Мілорадова Н. Е. Проблемні питання професійного розвитку слідчих органів досудового розслідування національної поліції України. *Право і безпека*. 2019. № 1 (72). С. 104-110.

46. Назарчук М. С. Підготовка і підвищення професіоналізму слідчих як спосіб усунення помилок. *Становлення громадянського суспільства: нормативно-правове підґрунтя*. Матер. Науково-практичної конференції (м. Київ, 22-23 жовтня 2021 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2021. С. 82-86.